

Ny baltisk front mot ryska cyberattacker?

Den 26 april 2007 och tre dagar framåt inträffade våldsamma upplopp i Estlands huvudstad Tallinn. Butiker plundrades, hundra människor skadades, en avled och trehundra arresterades. Händelsen kom att kallas Bronsnatten (Pronksiöö) och den primära orsaken till oroligheterna var beslutet från de estniska myndigheterna att flytta ett sovjetiskt krigsmonument kallat Bronssoldaten (Pronkssõdur) från det centralt belägna Tönismägi till en mer undanskymd plats på en kyrkogård i Tallinns utkanter.

Händelsen återberättas i den brittiska journalisten Aliide Naylor's nyutkomna bok *The Shadow in the East. Vladimir Putin and the New Baltic Front* (2020). Den sätter också fingret på ett av bokens viktigaste teman: det ofta spända förhållandet mellan de baltiska staterna och Ryssland efter att Estland, Lettland och Litauen blev självständiga från Sovjetunionen 1991.

Att kasta av sig det sovjetiska oket efter nästan 50 års ockupation, där cirka 200 000 människor deporterades, blev av förståeliga skäl en huvuduppgift i Baltikum. I det arbetet ingick bland annat att avlägsna den rikliga mängd sovjetiska monument som präglade stadsbilden. Det var också det som var orsaken till flytten av Bronssoldaten i Tallinn. För den estniska befolkningen var statyn en symbol för det sovjetiska förtrycket. Tallinn, liksom Baltikum i stort, har dock även en stor rysk befolkning på cirka 30 procent. För många av dem representerade Bronssoldaten Sovjets seger över Nazityskland. En sovjetisk veteransoldat ansåg att bortforslandet var som att spotta på deras själar. Den dåvarande estniske presidenten Toomas Hendrik Ilves påpekade för sin del att de ryssar som arresterades i samband med kravallerna inte utgjorde ett representativt urval då

40 procent hade ett kriminellt förflutet. Hursomhelst så innebar Bronsnatten att relationen mellan Estland och Ryssland försämrades.

Relationen hade skadats redan när de baltiska staterna gick med i Nato 2004. Ryssland har överhuvudtaget varit starkt kritisk till Natos expansion österut med Baltikum som det främsta exemplet. Många ryska politiker hävdar att västländerna därmed bröt ett löfte som gavs under Michail Gorbatsjovs tid som president på 1990-talet, vilket slog fast att Nato-länderna inte skulle expandera i just östlig riktning. Huruvida ett sådant löfte verkligen utfästs är inte klarlagt. Gorbatsjov själv har gjort motsägelserfulla uttalanden i frågan och ibland hävdat att det fanns ett sådant löfte, men även hävdat att frågan aldrig har diskuterats.

Från baltisk horisont sett har Vladimir Putins inträde på den politiska scenen under 2000-talet varit en negativ faktor som skapat stor oro. Rysslands annektering av Krimhalvön i nordöstra Ukraina 2014 och de krigshandlingar man verkställde i Georgien 2008 har i kombination med Putins nationalistiska strävan ökat oron för att något liknande skulle kunna hända i Baltikum. En undersökning från juli 2017 visade att 68 procent av litauererna, 62 procent av letterna och 45 procent av esterna kände stark oro för att ett krig kunde bryta ut mellan Ryssland och de baltiska staterna (rus.delfi.ee 4.7.2017). Annekteringen av Krimhalvön i nordöstra Ukraina (som har en stor rysk befolkning) inträffade kort efter att Ukraina offentliggjort att man avsåg att söka medlemskap i Nato och EU. Rysslands agerande i Ukraina har ökat spänningen i Baltikum och Natos närvaro har trappats upp väsentligt med fler trupper och större övningar vid den ryska gränsen. Aliide

Naylor betonar att Vladimir Putins storryska ambitioner kanske inte ska överdrivas, men samtidigt har han hävdad att Sovjetunionens kollaps ”var [det tjugonde] seklets största geopolitiska katastrof”.

Bara några dagar efter kravallerna under Bronsnatten i Tallinn inträffade en massiv cyberattack mot Estland som under tre veckor drabbade banker, statliga myndigheter och media. Det var då den näst största attacken som inträffat i världen. Det officiella Ryssland har nekat till all inblandning, men det är klarlagt att den hade ryskt ursprung. Naylor framhåller att cyberattackerna är ett modernt sätt att orsaka skada utan att behöva använda traditionell krigföring. Vad gäller Baltikum är Estland inte heller ensam om att ha utsatts för den här typen av cyberkrigföring. 2008 drabbades Litauen av ett stort angrepp från ryskt håll efter att parlamentet (Seimas) beslutat att plocka bort de sovjetiska symbolerna hammaren och skäran samt förbjuda att den ryska nationalsången spelades offentligt. Den som tror att detta var en engångsföreteelse kan glömma dessa tankar. 2017 rapporterades inte mindre än 50 000 cyberattacker av litauiska myndigheter. Liknande attacker har även utförts i Lettland och krigsåret 2008 skedde ett stort ryskt angrepp i Georgien. Det är så det ofta går till. När Ryssland känner sig förfördelad eller vill markera missnöje i en politisk fråga initierar man ett cyberangrepp.

Denna typ av modern krigföring med syfte att så split, sprida desinformation och påverka opinionen drabbar även medier av alla slag. Naylor vet här vad hon talar om. Som journalist arbetade hon under några år i Moskva på både ett Kremlvänligt medieföretag och den oberoende tidningen *The Moscow Times*. Hon kunde på plats se hur arbetssättet på det förstnämnda förändrades från förhållandevis seriös journalistik till ett okritiskt refererande av den ryska statens officiella hållning samt ett medvetet manipulerande.

Beryktade exempel är den statliga nyhetsbyrån Sputnik (som fram till 2016 hade en svenskspråkig del) och *Rossiya Segodnya (Russia Today)*. I Baltikum fyller *Baltnews* och *RuBaltic* liknande funktioner, där *Baltnews* har kopplingar till *Sputnik*. Ett ökänt exempel på tillvägagångssättet inom dessa suspekta medieformer är det så kallade Lisafallet i Tyskland, där en ung rysk-tysk kvinna påstod att hon

blivit våldtagen av muslimska immigranter i Berlin. Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov hävdade indignerat att Tyskland försökte tysta ned historien, men kort senare visade det sig att allt var uppdiktat. Liknande fall har inträffat i Litauen, Lettland och Estland. När en åttaårig rysk flicka i stadsdelen Mustamäe i Tallinn på goda grunder omhändertogs av de sociala myndigheterna försökte rysk media hävda att ”estniska russofober nedlät sig till att stjäla barn från ryska hem”. För att motverka denna typ av rysk desinformation startade den estniska staten den ryskspråkiga TV-kanalen ETV+ i slutet av 2015. Tanken är att ge korrekt information fri från rysk propaganda till landets stora ryskspråkiga befolkning. Naylor nämner också ett svenskt exempel från 2017 då en rysk TV-kanal skulle ha erbjudit pengar till några tonåringar i Stockholmsförorten Rinkeby om man skapade litet ”action”. Avsikten var att påvisa att den svenska immigrationspolitiken var misslyckad (*The Independent* 7.3.2017). Att på detta och liknande sätt framställa västländer i dålig dager är en vanlig metod inom den här typen av manipulerande journalistik. Hon berör också kort forskarna Martin Kraghs och Sebastian Åsbergs omdebatterade studie ”Russia’s Strategy for Influence Through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case” i *Journal of Strategic Studies* från 2017. I den hävdas bland annat att Ryssland har angripit Sverige med ”en lång rad aktiva åtgärder” avsedda att påverka den allmänna opinionen. Exempelvis publicerade *Sputnik* under ett års tid 3 963 artiklar avsedda för svenska läsare. Kragh och Åsberg visar bland annat att *Fria Tider* medvetet publicerat material från *Sputnik*, att Sveriges Radio och *Dagens Nyheter* omedvetet gett plats för rysk desinformation och att *Aftonbladet* publicerat ett trettiotal kulturartiklar om Ukraina som till stora delar var identisk med den proryska hållningen i *Sputnik*.

Aliide Naylor framhåller eftertryckligt att de baltiska staterna (och i synnerhet Estland) är mycket väl förberedda på alla former av rysk desinformation och poängterar att många länder borde dra lärdomar av deras kunskaper. Hon hänvisar särskilt till en intressant artikel av den amerikanske forskaren Terry Thompson med titeln ”Countering Russian Disinformation the Baltic Nation’s Way” (*AP News* 9.1.2019). I den föreslår Thompson en smidigare

och mer effektiv lösning på de ryska cyberattacker som USA utsattes för i samband med presidentvalet 2016. Här syftar han på tillkomsten av det U.S. Cyber Command som Pentagon presenterade i juni 2018 med avsikten att svara mer aggressivt på attackerna samt den skarpa skrivningen i landets National Cyber Strategy från september samma år. I den sägs att ”alla nationella maktinstrument finns tillgängliga för att förhindra, besvara och avskräcka illasinnad cyberaktivitet gentemot Förenta staterna”. Det bör i detta sammanhang påpekas (något Naylor gör vid upprepade tillfällen) att diskussioner har förts om att artikel fem i Natos fördrag ska tillämpas vid cyberattacker, det vill säga att ett angrepp på en medlem i ett Nato-land innebär ett angrepp på samtliga medlemmar. I stället för de småskaliga cyberkrig som USA har lanserat som en möjlighet och troligen även i verkligheten har utfört mot Ryssland menar Thompson att USA bör rikta blicken mot Estland, Lettland och Litauen, vilka har bemött rysk desinformation under decennier. Redan under den sovjetiska ockupationen förfalskade myndigheterna systematiskt historieskrivningen, sänkte godtyckligt värdet på de baltiska valutorna och manipulerade ekonomiska data för att ge sken av att den sovjetiska kommunismen inverkar positivt på de baltiska ekonomierna. Även efter Sovjetunionens fall har Ryssland fortsatt att sprida desinformation och då särskilt i ryskspråkiga medier, hävdar Thompson. Estland var tidigt ute med att använda internet i många samhällsfunktioner som statliga myndigheter och banker samt vid deklarationer, distansundervisning och röstning vid val. Enligt Thompson gjorde detta Estland till ett prioriterat mål för ryska cyberattacker. Erfarenheterna av rysk desinformation gjorde emellertid att ett angrepp därifrån var väntat. Därför led inte Estland några stora skador efter den allvarliga cyberattacken som skedde i samband med Bronsnatten 2007. Efter den utvecklade Estland dessutom sitt dataskydd ytterligare. Till exempel skapades under namnet *Cyber Defence League* en armé av frivilliga specialister inom informationsteknologi. Dessa de-

Bronssoldaten i Tallinn, hösten 2020.
Foto Peter Berglund.

lar sinsemellan information om cyberhot som sedan tillgängliggörs för att samhället inte ska drabbas. Internationellt fick Estland 2008 också klartecken att bilda Natos *Cooperative Cyber Defence Center of Excellence* med säte i Tallinn. Genom forskning om globala cyberaktiviteter utvecklar man försvarsmetoder mot cyberhot till alla Nato-medlemmar. 2014 startades i Lettland en annan Nato-organisation för att bemöta liknande hot. Den gavs namnet *Strategic Communications Center of Excellence* och publicerar främst rapporter om ryska desinformationsaktiviteter. Till detta ska läggas grundandet av *Baltic Eyes* 2015 och tillkomsten samma år av en särskild

EU-myndighet. Den förstnämnda består av volontärer som bevakar rysk desinformation på internet och den senare har som uppgift att motverka manipulerande ryska kampanjer och publicera korrekt information. Sammantaget har detta gett ett utmärkt resultat och 2018 rankades Estland, Lettland och Litauen som de tre mest framgångsrika länderna inom EU på att bemöta rysk desinformation. Enligt Terry Thompson bör USA överväga att arbeta på ett liknande sätt och sådana tankar existerar redan idag.

Att Baltikum och Estland redan har internationellt inflytande när det gäller ryska cyberattacker blev också tydligt när USA, Storbritannien och just Estland i februari 2020 tillsammans fördömde den ryska underrättelsetjänsten GRU för att ha utfört en koordinerad cyberattack mot Georgien i slutet av 2019. Mer än 2000 webbsidor inom alla sektorer i samhället (inklusive presidentens) angreps, med följderna att bland annat TV-sändningar avbröts. I ett skarpt uttalande i FN den 5 mars 2020 av den estniska ambassadören Sven Jürgenson anklagade han Ryssland för att medvetet och ansvarslöst ha utfört den här typen av attack trots löften om det motsatta (*Radio Free Europe* 6.3.2020). Cyberattacken inom GRU utfördes av en grupp hackare kallad Sandworm. Ryssland har som väntat nekat till alla anklagelser, men som den estniska forskaren Jan Priisalu påpekade vid en intervju med Naylor i ett liknande ämne: ”cyberkriminalitetens internationella språk är ryska”.

Efter självständigheten från Sovjetunionen 1991 har de baltiska staterna kraftigt moderniserats. Estland är kanske här det tydligaste exemplet. Från att ha varit en planekonomisk kommuniststat förvandlades man till ett nyliberalt EU-land under främst Reformierakonds (Reformpartiets) styre. Den totala skattesatsen är endast 20 procent och fram till finanskrisen 2008 var det ekonomiska uppsvinget enormt med en BNP-tillväxt på tolv procent per år. Estland är också innovativt vad gäller teknik och dataanvändning. Man marknadsför sig intensivt som E-Estonia med möjligheten att sköta det mesta elektroniskt och där vem som helst kan ansöka om E-residency, virtuell vistelse i landet, oavsett nationsgränser. Skype och TransferWise är estniska uppfinningar och många teknik- och dataföretag huserar i det forna industriområdet Dvigatel (nu kallat Technopolis / Ülemiste City) nära flygplatsen i Tallinn. Där kan man likväl fortfarande stöta på hyllningsmonument till den sovjetiska kommunismens arbetare samt byggnader från sovjettiden med bombastiska texter i gigantiska bokstäver på fasaderna av typen ”Elagu NLKP!” (”Leve det sovjetiska kommunistpartiet!”). Annars försvinner likt Bronssoldaten de flesta sovjetiska minnesmärken och byggnader. För den tidigare nedgångna stadsdelen Kopli (som tillkom 1913 då ett rysk-baltiskt varv anlades) planeras en kraftig ansiktslyftning liksom för det näraliggande Patareifängelset (använt under de ryska, nazityska och sovjetiska åren) och det före detta sovjetiska sportpalatset Linnahall. Det sistnämnda kan för övrigt beskådas i Christopher Nolans senaste film *Tenet*.

Även om de sovjetiska monumenten bortforslats och många byggnader från sovjettiden försvunnit eller byggts om så manifesterar de baltiska staterna på annat sätt de mörka sidorna av sitt historiska förflutna. Som Naylor konstaterar finns det en uppsjö av museer och minnesplatser i Baltikum tillkomna som en påminnelse om den sovjetiska (och även nazityska) ockupationen. Med en tillspetsad formulering hävdar hon att ”de baltiska huvudstäderna är nästintill uppbyggda kring sina plågsamma förflutna”. Tallinn, Riga och Vilnius har samtliga centralt belägna ockupations- och frihetsmuseer och den mer ljusskygga delen av det sovjetiska förtrycket

visas i speciella KGB-museer. I Tallinn finns dessutom KGB Prison Cells i gamla stan och i augusti 2018 invigdes det 30 000 kvadratmeter stora Victims of Communism Memorial till minnet av de 75 000 människor i Estland som deporterades, fängslades eller avrättades till följd av den sovjetiska terrorn. Det är sannerligen en plats som gör stort intryck vid ett besök även om det bör påpekas att den liksom ovan nämnda museer och byggnader riskerar att tillhöra den del av turistindustrin som kallas *dark tourism*. Alldeles intill ligger för övrigt det vidsträckta Maarjamäe-minnesmärket, uppfört på 1960-talet till minne av de som stupade i strid för Sovjetunionen. Möjligen är det respekten för de döda eller det konsthistoriska värdet som gjort att den – till skillnad från Bronssoldaten (ett skolexempel på heroiserande sovjetkonst) – får stå kvar på denna väl synliga plats och därmed undvikit den alltför pågående avsovjetifieringen. Ur en samtidspolitisk synvinkel kan det kanske ses som ytterligare ett inslag av avsovjetifiering (eller det Naylor kallar *decommunizing* respektive *de-russification*) att det tidigare ryssvänliga partiet Keskerakond (Centerpartiet) under 2010-talet rört sig i en nationalistisk riktning och numera är det ledande regeringspartiet i Estland tillsammans med konservativa Isamaa och högerpopulistiska EKRE. Tilläggas kan att även i fallet med de baltiska ländernas energiförsörjning har det skett en kraftig avsovjetifiering på senare år. Längre var man beroende av ryska leveranser av el, gas och olja, men beroendet har minskat markant och framför allt i Estland.

Trots bejakandet av det moderna är Estland, Lettland och Litauen samtidigt påtagligt gammalmodiga och konservativa, något som var fallet redan innan dagens masskonservatism tog världen i sitt järngrepp. I en undersökning av Eurostat från februari 2020 hade Estland den största skillnaden i lön mellan män och kvinnor bland EU-länderna, tätt följd av bland andra Lettland och Litauen (*ec.europa.eu*). Vidare är lönerna låga, emigrationen hög, antalet mord per capita för alla de baltiska staterna ligger i toppskiktet inom EU (*Euronews* 22.2.2018) och dödsfall orsakade av alkohol- och drogmissbruk är bland de högsta i världen sett till befolkningsmängden (worldlifeexpectancy.com). Feminism och HBTQ-frågor möts av hårt motstånd

och en undersökning från slutet av 2018 visade att 67 procent av alla ester mellan 18 och 34 år motsatte sig samkönade äktenskap. Bland letterna var motsvarande siffra 70 procent och för litauerne 74 (pewforum.org 29.10.2018). Det kan påpekas att samkönade äktenskap inte är tillåtet i något av de baltiska länderna och endast Estland accepterar sedan 2016 registrerat partnerskap. Samma undersökning visade att endast 25 procent av esterna kunde tänka sig att acceptera en muslim som familjemedlem, bland letterna och litauerne 16 procent. Det är inte heller ovanligt att man som boende i Tallinn möts av förlegade fördomar mot människor från subsahariska Afrika. Vad gäller det sistnämnda kan nämnas ett famöst uttalande av Estlands nuvarande finansminister Martin Helme (EKRE) från 2013. I en talkshow på Tallinn-TV ansåg han att Estlands migrationspolitik borde ha en enda regel: "If you're black, go back". Helme, som efter programmet försvarede sin ståndpunkt, följde upp detta med den oförblommerat rasistiska formuleringen: "I want Estonia to be a white country" ([ERR News](http://ERRNews) 29.5.2013).

Framtiden ser emellertid positiv ut för de baltiska staterna, menar Aliide Naylor. Även om oron för en rysk krigshandling är en realitet för många framhåller hon att detta till viss del är överdrivet. Hon anser också att det gäller för västmakternas syn på Ryssland: "Ryssland överdriver sin egen styrka – men 'väst' överdriver likaledes Rysslands räckvidd". Som berörts inskräper Naylor likt Terry Thompson det faktum att de baltiska staterna besitter avancerad kunskap om hur man bemöter rysk desinformation och cyberattacker. Detta är okänt för många och hon uppmanar därför västmakterna att dra lärdomar av den. På så vis kan de baltiska staterna på nytt bilda en front mot ett aggressivt Ryssland. Naylor tänker här på omständigheten att Estland, Lettland och Litauen var de första nationerna som satte sig upp mot Sovjetunionen när man förklarade sig självständiga 1991. Det kostade emellertid ett tjugotal människoliv och ytterligare tusen skadade då ryska trupper inledningsvis slog tillbaka med våld i främst Vilnius, Riga och Tallinn. Den baltiska självständigheten hade föregåtts av en av de mäktigaste frihetsdemonstrationer världen har skådat. Det skedde i augusti 1989 under Michail Gorbatsjovs glasnost genom den så kallade Baltic Chain (Balti kett; Bal-

tijas ceļš; Baltijos kelias) då uppskattningsvis två miljoner människor stod arm i arm från Tallinn via Riga till Vilnius, en sträcka på drygt 67 mil. Kanske kan under 2000-talet denna mänskliga kedja få en digital motsvarighet som oskadliggör Rysslands giftiga Sandworm.

Aliide Naylor's *The Shadow in the East* är ett mycket lyckat arbete som visar hur hotet från det stora grannlandet i öst allttjämt kastar sin skugga över Baltikum. Sovjetunionen må vara upplöst, men det som hände under den sovjetiska epoken är svårt att glömma och Vladimir Putins expansiva och nationalistiska politik är oroande. I arbetet med boken har Naylor intervjuat 150 personer på plats i Estland, Lettland, Litauen och Ryssland. Hon har själv estniska släktingar och flera av dem flydde från Estland under den sovjetiska ockupationen, varav några till Sverige. Studien bygger också på omfattande litteraturstudier och not- och litteraturförteckningen upptar nästan 100 av bokens drygt 240 sidor. Märkligt nog saknas trots detta ett utmärkt arbete som uppvisar vissa likheter med hennes egen bok: Meike Wulfs *Shadowlands. Memory and History in Post-Soviet Estonia* (2016). Bredden bland de människor Naylor intervjuar är en av bokens största tillgångar. Här finns de flesta åldrar, yrken och inkomstgrupper och hon pendlar skickligt mellan de balter som är kritiska till Ryssland och de ryssar som har synpunkter på hur man behandlas i de baltiska staterna. Möjligen finns det även en svaghet i att ge utrymme åt alla dessa röster då fokus riskerar att tappas. Aliide Naylor har dock genomgående förmågan att hålla en fast kurs när hon navigerar i detta rösthav. Kanske kan även en försiktig kritik riktas mot att det estniska perspektivet tillåts dominera något, vilket möjligen har förstärkts av recensionsförfattaren. För mig som bor i Estland är det enormt givande att ta del av denna studie. Förhoppningsvis kan det även fånga den oinvigde som tror att de baltiska staterna fortfarande ser ut som på sovjettiden eller endast förknippar Baltikum med trafficking och Estoniakatastrofen.

PETER BERGLUND

Aliide Naylor, *The Shadow in the East. Vladimir Putin and the New Baltic Front*, I.B. Taurus 2020.